

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

FEATURES OF ENTERPRISE UNIVERSITY ACTIVITY IN POST INDUSTRIAL ECONOMY

У статті досліджено проблеми функціонування традиційних університетів в умовах повної залежності їх фінансування від кількості студентів. Показано, що в умовах постійного скорочення студентів та дії інших факторів університети мають серйозні проблеми з фінансуванням. Розглянуто секторальну структуру ВВП найбільших економік світу, відповідно до якої виділено три групи країн. Зазначено, що роль знань в постіндустріальній економіці значно збільшується, що підвищує статус освіти загалом та університетів зокрема. Зазначено, що в умовах постіндустріальної економіки активна співпраця традиційного університету з бізнесом здатна вирішити наявні проблеми та сприяти його перетворенню на підприємницький університет.

Ключові слова: традиційний університет, підприємницький університет, постіндустріальна економіка, фінансування університету, структура ВВП.

В статье исследованы проблемы функционирования традиционных университетов в условиях полной зависимости их финансирования от количества студентов. Показано, что в условиях постоянного сокращения студентов и действия других факторов университеты имеют серьезные проблемы с финансированием. Рассмотрена секторальная структура ВВП крупнейших экономик мира, в соответствии с которой выделены три группы стран. Отмечено, что роль знаний в постиндустриальной

економике значительно увеличивается, что повышает статус образования вообще и университетов в частности. Указано, что в условиях постиндустриальной экономики активное сотрудничество традиционного университета с бизнесом способно решить существующие проблемы и способствовать его превращению в предпринимательский университет.

Ключевые слова: традиционный университет, предпринимательский университет, постиндустриальная экономика, финансирование университета, структура ВВП.

In the article the problems of functioning of traditional universities in the conditions when their financing is under complete addiction of the number of students are researched. It is shown that in conditions of constant reduction of students and other factors, universities have serious financing problems. The sectoral structure of GDP of the largest economies of the world is considered and according to it, three groups of countries are identified. It is noted that the role of knowledge in the post-industrial economy is greatly enhanced, which increases the status of education and universities, in particular. It is indicated that in the conditions of a post-industrial economy, the active cooperation of the traditional university with business is able to solve existing problems and facilitate its transformation into an enterprise university.

Key words: traditional university, Enterprise University, post-industrial economy, university financing, GDP structure.

УДК 330.1: 327.39

Бєлялов Т.Е.

к. е. н., доцент,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет
технології та дизайну

Постановка проблеми. Сучасний заклад вищої освіти третього та четвертого рівнів акредитації (далі – університет) в Україні стикається зі значними проблемами розвитку, пов'язаними, зокрема, із забезпеченням достатнього фінансування його розвитку та посиленням суспільної думки про те, що вітчизняні університети здебільшого не в змозі надавати актуальні знання та формувати сучасні навички, які після їх закінчення можна відразу використовувати на практиці. Сьогодні схожі проблеми відчувають на собі як регіональні університети, так і провідні столичні. Реформа системи вищої освіти, що пов'язана насамперед із наданням університетам більшої автономності, та докорінна модернізація процедури розподілу бюджетних місць, що базується на принципах «широкого відкритого конкурсу» та «гроші ходять за студентом», збіглися в часі зі

зниженням кількості випускників шкіл, глибокою економічною кризою 2014–2015 років, що стала наслідком великої кількості раніше накопичених економічних та фінансових дисбалансів, а також військової агресії з боку Російської Федерації, відкриттям кордонів з країнами Європейського Союзу, що значно посилило конкуренцію з боку університетів Східної Європи. Внаслідок впливу зазначених чинників зменшується як кількість студентів, що навчаються в університетах, так і середня кількість студентів у розрахунку на один університет, що показано на рис. 1.

Незалежно від форми власності основним джерелом фінансування діяльності університетів є надходження на одного студента. За бюджетного фінансування використовується фінансовий норматив бюджетної забезпеченості на одного студента, за навчання за контрактом – вказана в

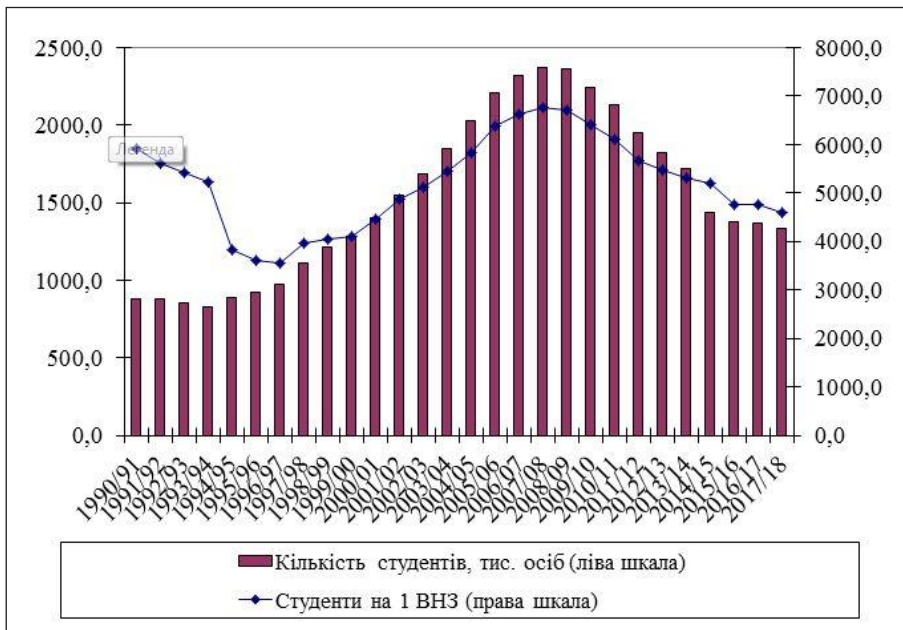

Рис. 1. Кількість студентів в університетах України у 1990/91–2017/18 навчальних роках

Джерело: розраховано автором за даними Державної статистичної служби України [1]

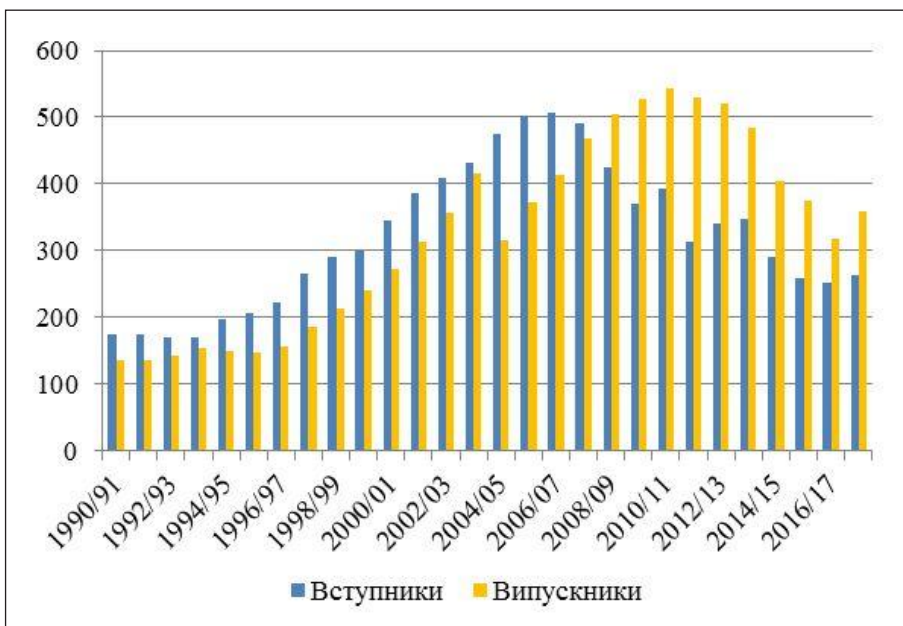

Рис. 2. Вступники до університетів та їх випускники у 1990–2016 роках

Джерело: розраховано автором за даними Державної статистичної служби України [1]

ньому плата за навчання. Як ми можемо бачити на рис. 1, з 2008/09 навчального року має місце чітко виражена тенденція до скорочення зазначених показників. При цьому кількість університетів залишається майже незмінною, тому тенденція до поступового зменшення кількості студентів університетів не пом'якшується зменшенням кількості університетів, що приводить до зниження показника кількості студентів на один університет.

Перспективи подальших змін є також не дуже втішними. На рис. 2 представлена інформація

щодо динаміки вступників до університету та його випускників.

З 2008/09 навчального року кількість випускників університетів постійно перебільшує кількість вступників, а з урахуванням того, що останній показник теж характеризується тенденцією до зменшення, у наступні тричотири роки кількість студентів університетів, скоріше за все, продовжить знижуватись. Навіть політика цінового демпінгу для студентів за контрактом, яка нерідко використовувалась деякими університетами, може не спрацювати, тому що подібні проблеми стосуються майже всіх університетів, а прості шляхи вирішення проблем можуть лише негативно вплинути на їх фінансовий стан.

Внаслідок цього значно посилюється також нецінова конкуренція між університетами за студентів, виникає потреба пошуку додаткових джерел фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та розвитку університетів нового типу досліджувалися вітчизняними та закордонними вченими, такими як Г. Вільямс, Г. ван Гінкель, Г. Іцковіц, І. Калинюк, І. Репке, О. Романовський, Дж. Субоцькі, К. Філотт [2–10]. Зокрема, висвітлено роль ендавментів у формуванні фінансових ресурсів університетів, відзначено активізацію співпраці між ними та приватним сектором.

Проте проблеми трансформації традиційного університету в умовах формування в Україні національної моделі постіндустріальної економіки потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей формування та розвитку підприємницьких університетів в умовах постіндустріальної економіки. Науковою гіпотезою роботи є твердження про те, що в умовах постіндустріальної економіки трансформація традиційного університету у підприємницький університет здатна

значно розширити джерела його фінансування та осучаснити його діяльність, знизивши вплив негативних тенденцій останніх років.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Структурно робота включає дві взаємопов'язані частини, у першій з яких охарактеризовано особливості функціонування постіндустріальної економіки, а в другій надано пропозиції щодо трансформації традиційних університетів за рахунок запровадження окремих елементів, характерних для підприємницьких університетів.

Спочатку дослідимо основні характеристики та відмінності постіндустріальної економіки, яка поступово почала витісняти традиційну індустріальну економіку, а особливо з 80-х років минулого сторіччя. Насамперед постіндустріальна економіка пов'язана зі становленням та розвитком різних видів послуг, що супроводжуються формуванням єдиних загальносвітових ринків та систем комунікацій. При цьому постійно підвищуються роль освіти в соціально-економічному розвитку держави та частка університетів у формуванні національного ВВП.

Під час формування постіндустріальної економіки частка ВВП, яка створюється в аграрному та промисловому виробництві, кількість зайнятих в економіці постійно зменшуються, тобто реальний сектор економіки, який представлений, зокрема, традиційними первинним та вторинним секторами економіки, поступово втрачає свою вагу під час формування національного продукту. Натомість поступово збільшується частка третинного сектору, а саме сфери послуг.

Процес поступового переходу від аграрної економіки (суспільства) до індустріальної називають індустріальною революцією, відповідно, процес поступового переходу від індустріальної економіки (суспільства) до постіндустріальної називають постіндустріальною революцією. Індустріальна революція відбувається тоді, коли секторальна структура національного ВВП та зайнятих в економіці поступово протягом декількох десятиріч трансформується від типової схеми «50 – 20 – 30» до схем «20 – 50 – 30» та «20 – 40 – 40». В обох випадках частка сільського господарства суттєво знижується, але в першому вона повністю заміщується промисловістю, а в другому – зростанням (як переважно вторинного сектору, так і третинного сектору).

Постіндустріальна революція відбувається тоді, коли секторальна структура національного ВВП та зайнятих в економіці протягом декількох десятиріч суттєво трансформується від схем «20 – 40 – 40» та «20 – 50 – 30» до схем «10 – 20 – 70», «5 – 25 – 70» та навіть «5 – 20 – 75» (табл. 1).

В усіх випадках частка сільського господарства продовжує знижуватись, але одночасно знижується частка промисловості, відповідно,

частка сфери послуг революційним чином збільшується.

Процес формування постіндустріальної економіки супроводжується революційним збільшенням ділової активності та частки зайнятих у секторі послуг, що з огляду на поступове зростання національного ВВП та населення більшості країн світу приводить до швидких змін багатьох складників соціально-економічного розвитку. Слід зауважити, що процеси поступового проходження індустріальної та постіндустріальної революції протягом декількох десятиріч, як це відбувалось у США та інших економічно розвинутих країнах, не завжди притаманні всім великим економікам світу.

Аналізуючи дані табл. 1, можемо зробити однозначний висновок, що сьогодні серед найбільших економік світу структура виробленого валового внутрішнього продукту помітно відрізняється, особливо якщо порівнювати групу розвинутих країн, до яких входять Франція, США, Великобританія, Бельгія, Данія, Греція, де вже створилась нова структурна міжсекторальна схема формування ВВП за типом «менше 5 – 20 – більше 75», та групу країн, що розвиваються, до якої входять Індонезія, Індія, Саудівська Аравія, Нігерія, Іран, Таїланд, де поки що не закінчилась промислова революція.

Водночас в окремих сферах життя відбуваються процеси, що притаманні проходженню від стадії індустріального суспільства до стадії постіндустріального суспільства. Можна відзначити, що серед найбільших економік світу у 2015 році сформувались три групи країн:

- 1) країни, в яких вже відбулась постіндустріальна революція, сформована та розвивається постіндустріальна економіка;
- 2) країни, в яких вже відбувається індустріальна революція, а постіндустріальна економіка ще не сформована;
- 3) країни, в яких постіндустріальна революція відбувається ще до закінчення індустріальної, одночасно формуються ознаки постіндустріальної економіки.

Відомий американський письменник, соціолог, футуролог Е. Тоффлер у своїх роботах «Третя хвиля» (1980 рік), «Метаморфози влади» (1990 рік) та «Революційне багатство» (1995 рік) [12–13], які стали не тільки відомими серед науковців, але й бестселерами загалом, поступово показував становлення постіндустріального суспільства та перспективи його подальшого розвитку. Формування сучасної цивілізації, де у традиційному трикутнику джерел влади «сила – гроші – знання», як і в секторах економіки, йде поступовий перехід від традиційного насильства та фінансового багатства як основних легітимних джерел влади до революційного зростання ролі знань та інноваційних технологій. Все більше як окремих людей, так і компаній використовують знання для отримання політичної,

Структура ВВП за секторами найбільших економік світу, 2015 рік

Країни	ВВП, млрд. дол. США	Первинний сектор	Вторинний сектор	Третинний сектор
Світ	75 213	5,9%	30,5%	63,6%
США	17 947	1,1%	19,1%	79,7%
КНР	11 218	8,6%	39,8%	51,6%
Японія	4 730	1,2%	27,5%	71,4%
Німеччина	3 495	0,8%	28,1%	71,1%
Великобританія	2 650	0,7%	21,0%	78,3%
Франція	2 488	1,9%	18,3%	79,8%
Індія	2 251	17,4%	25,8%	56,9%
Італія	1 853	2,0%	24,2%	73,8%
Бразилія	1 770	5,4%	27,4%	67,2%
Канада	1 532	1,8%	28,6%	69,6%
Південна Корея	1 404	2,7%	39,8%	57,5%
Росія	1 268	3,9%	36,0%	60,1%
Австралія	1 257	4,0%	26,6%	69,4%
Іспанія	1 252	3,3%	24,2%	72,6%
Мексика	1 064	3,7%	34,2%	62,1%
Індонезія	941	14,3%	46,9%	38,8%
Нідерланди	770	2,8%	24,1%	73,2%
Туреччина	756	8,9%	28,1%	63,0%
Швейцарія	662	1,3%	27,7%	71,0%
Саудівська Аравія	658	2,0%	66,9%	31,1%
Аргентина	542	10,0%	30,7%	59,2%
Тайвань	519	1,3%	32,0%	66,9%
Швеція	517	1,8%	26,9%	71,3%
Бельгія	470	0,7%	21,6%	77,7%
Польща	467	3,4%	33,6%	63,0%
Нігерія	415	17,8%	25,7%	54,6%
Іран	412	11,2%	40,6%	48,2%
Таїланд	391	13,3%	34,0%	52,7%
Австрія	387	1,5%	29,5%	69,0%
Норвегія	376	2,7%	38,3%	59,0%
ОАЕ	416	0,7%	59,4%	39,8%
Колумбія	400	8,9%	38,0%	53,1%
Данія	347	4,5%	19,1%	76,4%
ПАР	341	2,5%	31,6%	65,9%
Греція	246	3,3%	17,9%	78,9%
Венесуела	209	4,7%	34,9%	60,4%

Джерело: розраховано автором за даними Світового банку [11]

фінансової та інших видів влади, а також прийняття ефективних рішень. Основну роль у здобутті знань в постіндустріальній економіці відіграє система освіти, базовим елементом якої є університет. Він також відіграє значну роль у генеруванні нових знань за рахунок впровадження наукової діяльності.

Ще Й. Шумпетер, який є одним з провідних економістів середини ХХ сторіччя, розглядав розвиток підприємництва та масове запровадження інновацій як основні чинники економічного розвитку [14; 15]. В умовах постіндустріальної економіки традиційний університет повинен все більше уваги приділяти запровадженню та використанню нових технологій як у процесі навчання, так і під

час проведення наукових досліджень. Більш того, замість традиційної моделі розвитку університету, що поєднує освітню діяльність з науковою та яку можна описати схемою «освіта – наука», формується нова модель за схемою «освіта – наука – бізнес». Надалі університет, де використовується перша модель діяльності, називатимемо традиційним, а друга – підприємницьким.

Перша схема передбачає використання двох основних типів зв'язків між її основними елементами:

1) професорсько-викладацький персонал повинен займатись не тільки освітньою діяльністю, але й науковою, більш того, має активно залучати до цього процесу студентів; останнім

часом постійно підвищуються вимоги до викладачів щодо активізації їх наукової діяльності, зокрема за рахунок грантової роботи та публікацій у рецензованих журналах, що індексуються в провідних наукометричних базах; зниження з 2015 року максимально допустимого рівня навчальної роботи з 900 до 600 годин також непрямо стимулює займатись науковою діяльністю, але це вже залежить від внутрішньої політики університету;

2) результати наукової діяльності використовуються в освітньому процесі шляхом встановлення вимог щодо відповідності професорсько-викладацького персоналу змісту дисциплін, що викладаються.

Організація діяльності підприємницького університету в рамках другої схеми передбачає виникнення та розвиток нових типів зв'язків, що представлені на рис. 3:

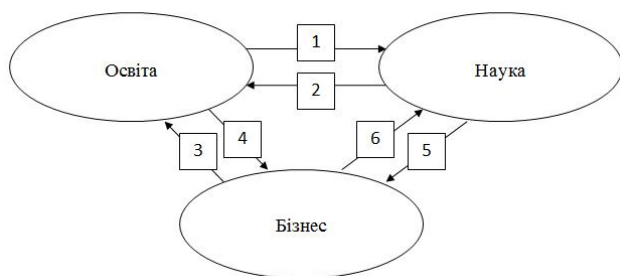

Рис. 3. Взаємозв'язки між основними елементами підприємницького університету

Джерело: складено автором

3) використання реального досвіду з організації бізнес-процесів під час викладання дисциплін, детальне ознайомлення з нещодавніми кейсами з аналізом вдалих та невдалих кроків, організація виробничих практик безпосередньо в університеті, залучення студентів до створення та розвитку нових стартапів тощо;

4) використання у бізнес-процесах базових теоретичних підвалів з різних тем та дисциплін, залучення талановитої молоді до розроблення та просування стартапів, зниження витрат на пошук та інтеграцію кваліфікованих кадрів;

5) класична схема трансферу технологій на основі впровадження результатів прикладної наукової діяльності у бізнес-процеси, що передбачає активну участь науковців у реалізації інновацій та веденні бізнесової діяльності;

6) фінансування наукових досліджень, насамперед досліджень прикладного характеру, за рахунок надходжень як від приватних інвесторів, так і від реалізації інновацій, зокрема з використанням краудфандингу.

Рівень використання в університеті взаємозв'язків, що описані в пунктах 3–6, дає змогу зробити висновок про те, наскільки він відповідає поняттю підприємницького університету. Це може

вимірюватись кількісним чином на основі відносних показників, що характеризують ступінь охоплення студентів та викладачів участю у бізнесовій діяльності на рівні університету, вартісним чином на основі зіставлення доходів, що були отримані від різних видів бізнесової діяльності, зокрема за рахунок різноманітних форм партнерства університету з підприємницькими структурами, якісним чином на основі непрямих показників або експертних оцінок.

Висновки з проведеного дослідження. Формування постіндустріальної економіки в умовах наявної кризи розвитку традиційних університетів вимагає негайної трансформації діяльності, що стосується не тільки модернізації процесів надання освітніх послуг, підвищення ефективності та практичного впровадження наукових досліджень, але й реалізації активної співпраці з приватним сектором економіки та створення центрів інноваційних технологій.

Класичними місіями університету є надання освітніх послуг та створення нових знань та методик їх здобуття. Але новий університет, що функціонує для реалізації класичних та сучасних місій в умовах прискореного розвитку постіндустріальної економіки, виконуватиме ще дві важливі додаткові місії, такі як реалізація інновацій та прискорення економічного розвитку.

Саме в умовах постіндустріальної економіки та сучасної цифрової революції університет нового типу може відігравати принципово нову роль у соціально-економічному розвитку держави, а саме доповнювати традиційні види діяльності створенням та розвитком центрів інноваційних технологій, масового запровадження активностей нового типу, що спрямовані на розвиток практичних навичок з підприємництва та підвищення культури розроблення та впровадження стартапів, залучення фінансових ресурсів з використанням краудфандингу.

Трансформація традиційного університету до підприємницького університету відбувається за рахунок поступової переорієнтації його діяльності задля розроблення та впровадження нових технологій, реалізації нових ідей, запуску та успішного функціонування нових стартапів, постійного розвитку для успішної реалізації нових місій. Для її успішної реалізації необхідно постійно покращувати нові типи взаємозв'язків у рамках моделі «освіта – наука – бізнес».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вищі навчальні заклади // Офіційний сайт Державної статистичної служби України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Bania N., Eberts R.W., Fogarty M.S. Universities and the startup of new companies: can we generalize from Route 128 and Silicon Valley? The Review of Economics and Statistics. 1993. November. P. 761–766.

3. Ван Гинкель Г. Университет XXI в.: задачи, проблемы, возможности и менеджмент. Вестник высшей школы (Alma Mater). 2008. №1. С. 41–49.
4. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: монография / пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. Томск: изд-во Том. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. 237 с.
5. Каленюк І., Дяченко А. Підприємницькі університети в глобальному освітньому просторі. Міжнародна економічна політика. 2016. №2 (25). С. 6–22.
6. Романовський О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія. Вінниця: Нова Книга, 2012. 504 с.
7. Williams G. The Enterprising University: Reform, Excellence and Equity. Buckingham [England]; Philadelphia, PA: Society for Research into Higher Education: Open University Press, 2003. 193 p.
8. Röpke J. The Entrepreneurial University, Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy. Working Paper Department of Economics, Philipps- Universität Marburg, Germany, 2000. 5.1. P. 3. URL: http://etc.online.uni-marburg.de/LinkedDocuments/mafex_rj_entreuni.pdf.
9. Subotzky G. Alternatives to the Entrepreneurial University: New Modes of Knowledge Production in Community Service Programs. Higher Education. 1999. December, Vol. 38, No. 4. P. 401–440.
10. Philpott K., Dooley L., O'Reilly C., Lupton G. The entrepreneurial university: Examining the underlying academic tensions. Technovation. 2011. V. 31, Issue 4. P. 161–170.
11. Annual report 2017 // Офіційний сайт Всесвітнього банку. URL: <http://www.worldbank.org/en/about/annual-report>.
12. Тоффлер Е. Третья волна / пер. А.В. Євса, за ред. В.О. Шовкуна. Київ: видавничий дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
13. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Революционное богатство: Как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь / пер. с англ. М.В. Султановой, Н.М. Цыркун. Москва: АСТ, 2008. 569 с.
14. Schumpeter J. The theory of economic development. Cambridge, Mass.: Harvard University, 1934.
15. Schumpeter J. Comments on a plan for the study of entrepreneurship. The economics and sociology of capitalism / J. Schumpeter, ed. by R. Swedberg. Princeton: Princeton University Press, 1991. P. 406–428.